

Journal of Society and Politics

Vol 1, No 2, Summer 2023

Journal Homepage: <https://sanad.iau.ir/journal/jsp>

Online ISSN:2981- 1236

Research Paper

Rantyr Government and the Democratic Process (Case Study: The Countries Geopolitical Region Persian Gulf)

Hojat Mahkouei*: Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

Maryam Shabani: Assistant Professor of Political Science, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

Hasan Bavir: PhD in Political Geography, Islamic Republic Broadcasting Organization, Lorestan, Iran.

Received: 2023/05/24 **PP** 15-34 Accepted: 2023/08/24

Abstract

One of the issues that is a major concern for countries in governance in this century, also called the third millennium, is the discussion of democracy. Today, democracy is recognized as one of the ways of government, which has a great ability to meet the demands of segments and groups living in a territorial territory. In Gulf countries with huge oil and gas energy reserves, the process of establishing democracy has been influenced by oil rents and the economy of oil sales. These countries are mainly referred to as rentier states. This article examines the effects of oil rents on the process of democracy and its establishment in the Persian Gulf countries in a descriptive - analytical way and using library resources and internet resources. The results show that in the Gulf countries, which are rich in oil and gas sales and huge reserves of this type of energy, the money from the sale of these resources has challenged the process and the establishment of democracy.

Keywords: Rantyr Government, Oil Rents, Democracy, the Persian Gulf Countries.

Citation: Mahkouei, H., Shabani, M., Bavir, H.(2023). **Rantyr Government and the Democratic Process (Case Study: The Countries Geopolitical Region Persian Gulf)**. *Journal of Society and Politics*, Vol 1, No 2, Shiraz, PP 15-34.

* **Corresponding author:** Hojat Mahkouei, **Email:** hojat_59_m@yahoo.com, **Tel:** +98 9177047435

Extended Abstract

Introduction

The geostrategic and geopolitical region of the Persian Gulf, like other regions in the Middle East, such as the Caucasus region, north Africa, has not been spared from the factors that create divergence and challenge between countries. The region has been the focus of regional governments and powers for numerous reasons and unique natural, human and generally geographical characteristics that are itself influenced by its political geography, and has created actions and interactions between the countries of the region and other countries. The countries of this region, except Iran, are all Arabs and have almost the same structure in terms of cultural and social characteristics. But they differ somewhat in political and economic structure. For example, Iraq has a presidential structure and Saudi Arabia has a kingdom structure. The UAE is also one of the richest countries in the world, while Oman is one of the third world countries. What is common in all the Gulf countries is the issue of oil rents and the economy relying on oil and gas sales. In these countries, the sale of oil and gas and the money from these resources has caused the leaders of the countries in the region to somehow consider themselves unnecessary to the people. In fact, what in countries like Denmark considers its government to be dependent on the people and people gain their citizenship rights by paying taxes in the Gulf countries, the government officials see themselves as exempt in this matter by relying on oil rents. What the purpose of this article is to examine the process of democracy and its establishment in the countries of the region. But in these countries, oil rents have created challenges.

Methodology

This article examines the effects of oil rents on the process of democracy and its establishment in the Persian Gulf countries in a descriptive - analytical way and using library resources and internet resources.

Results and discussion

It can be said that the idea that the most important obstacle to the expansion of democracy in the world is the people of authoritarian countries does not seem rational at

all. The problem is the ruling elite in these countries who have taken over government power. In many of these authoritarian regimes, the logic of government with the help of oil rents is not to provide public interest and increase the level of growth and improve the welfare of the people. To maintain their power, they only think about ensuring the interests of small groups such as the military, the secret police, the supporters and the breastfeeding and the members of the only existing party. Countries such as Bahrain, Oman, Qatar, Saudi Arabia and the United Arab Emirates, which are oil-rich countries, do not have institutionalized political parties. In Saudi Arabia the King has absolute power, and in Bahrain Sheikh Isa bin Salman Al Khalifa dissolved the " National Assembly " in 1975 under the pretext of ending its involvement in governing affairs. Oman has no new constitution or judicial organization. The power of legal and administrative jurisprudence is in the hands of the Sultan, and all officials are appointed by him. Qatar is a kind of absolute Kingdom. Amir is at the head of the country, he brings the Cabinet to work and he himself holds the position of Prime Minister. Has an advisory council but does not have a legislative assembly. In these countries, there is no sign of contemporary democratic political institutions. Although there was internal pressure in some of these countries during the 1980s to create democracy, this issue was raised more broadly after the 1991 Gulf War and the end of the Cold War in the Middle East. The changing political climate of the world, the collapse of the Soviet Union and the inefficiency of state economies led to some political reforms, but not in all countries in the region. Today, economic relations and economic development of countries take place in various ways. Oil money earned in oil-rich countries has always led these countries to monopoly and ignore other potentials and resources. On the other hand as it turns out without communication and communication life is not possible with comfort and well being; Although in this material world, countries are not equal in terms of culture and civilization, the advancement of Science and technology has diminished this difference in establishing relations between countries and made it

possible for any communication. It's also up to countries, people and their rulers to figure out how to make the most of this advancement of Science for a better and more desirable life.

Conclusion

The study examined democracy and the role of oil rents on the process of establishing democracy in the Persian Gulf countries, and according to the hypothesis that was examined, the results show that in establishing oil rents democracy, which is provided to the governments of the oil-rich Gulf countries, instead of using the money from it, they turn to creating groups and parties in line with partisan views and suppressing dissent and avoid meeting national needs and interests. In the Persian Gulf countries that live on the basis of oil wealth, the establishment of democracy is

influenced by oil rents; in Iran, the people of Iran have experienced various political, economic developments during their historical ups and downs, which have been a model of government for other parts of the world at some point in history, and in other times they have superior governments dependent on foreign elements and forces. The income of these rentier countries is not through traditional domestic taxes and economic programs, which are often not associated with public requests for political reform and Orbital law, but through foreign sources such as stocks, leases or oil exports. Rich oil countries are by no means under pressure to become Democrats. The state distribution of goods and services (allocation of oil revenues to Public Welfare) meets social needs, and therefore the government does not need to form trade unions, other political parties.

فصلنامه جامعه‌شناسی

دوره ۱، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲

Journal Homepage: <https://sanad.iau.ir/journal/jsp>

شاپای الکترونیکی: ۱۲۳۶-۲۹۸۱

مقاله پژوهشی

دولت‌های رانتیر و روند دموکراسی مطالعه موردی: کشورهای منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس

حجت مهکویی^۱: گروه جغرافیا، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

مریم شعبانی: استادیار علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

حسن باویر: دکتری جغرافیای سیاسی، سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی، لرستان، ایران.

دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۲ صص ۳۴-۱۵ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۲

چکیده

یکی از موضوعاتی که برای کشورها به عنوان یک دغدغه اصلی در امر حکومت‌داری مطرح است در قرن حاضر که هزاره سوم نیز نامیده می‌شود بحث دموکراسی می‌باشد. امروزه دموکراسی به عنوان یکی از شیوه‌های حکومت، که قابلیت زیادی در بر آوردن خواسته‌های اقشار و گروه‌های ساکن در یک قلمرو سرزمینی دارد، شناخته شده است. در کشورهای حاشیه خلیج فارس که دارای ذخایر عظیم انرژی نفت و گاز می‌باشند؛ روند برقراری دموکراسی تحت تأثیر رانت نفت و اقتصاد حاصل از فروش نفت قرار گرفته است. این کشورها عمدتاً به عنوان دولت‌های رانتیر از آنها نام برده می‌شود. این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و منابع اینترنتی به بررسی تأثیرات رانت نفت بر روند دموکراسی و برقراری آن در کشورهای حاشیه خلیج فارس پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که در کشورهای حاشیه خلیج فارس که از فروش نفت و گاز و از ذخایر عظیم این نوع انرژی‌ها سرشار می‌باشند، پول‌های حاصل از فروش این منابع، روند و برقراری دموکراسی را با چالش مواجه کرده است.

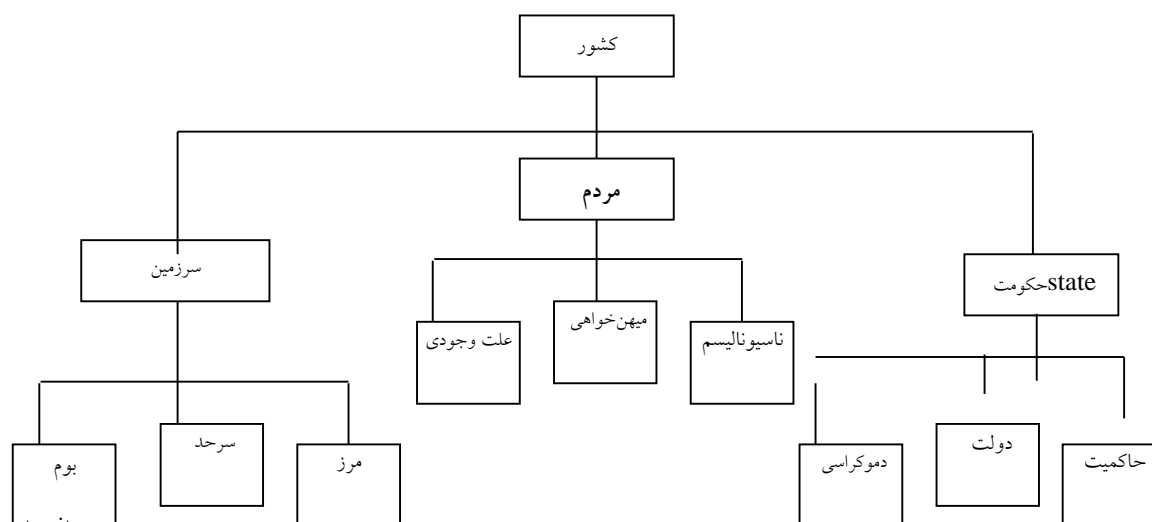
واژه‌های کلیدی: دولت رانتیر، رانت نفت، دموکراسی، کشورهای حاشیه خلیج فارس.

استناد: مهکویی، حجت؛ شعبانی، مریم؛ صادقی، باویر، حسن. (۱۴۰۲). دولت‌های رانتیر و روند دموکراسی مطالعه موردی: کشورهای منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس. فصلنامه جامعه و سیاست، سال ۱، شماره ۲، شیراز، صص ۱۵-۳۴.

^۱ نویسنده مسئول: حجت مهکویی، پست الکترونیکی: hojat_59_m@yahoo.com، تلفن: ۰۹۱۷۷۰۴۷۴۳۵

مقدمه

منطقه ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک خلیج فارس نیز مانند دیگر مناطق در خاورمیانه، همچون منطقه قفقاز، شمال آفریقا، از عوامل ایجاد کننده واگرایی و چالش برانگیز میان کشورهای، در امان نمانده است. این منطقه به دلایل متعدد و ویژگی‌های منحصر به فرد طبیعی، انسانی و به طور کلی جغرافیایی که خود متأثر از جغرافیای سیاسی آن است در توجه دولت‌ها و قدرت‌های منطقه‌ای قرار گرفته است و کنش‌ها و تعاملاتی را میان کشورهای منطقه و دیگر کشورها، به وجود آورده است. کشورهای این منطقه به جزء ایران، همگی عرب هستند و از نظر ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی تقریباً دارای ساختار مشابهی می‌باشند. اما از نظر ساختار سیاسی و اقتصادی تا حدودی با هم متفاوت می‌باشند. برای مثال کشور عراق دارای ساختار ریاست جمهوری و عربستان سعودی دارای ساختار پادشاهی است. همچنین کشور امارات متحده یکی از کشورهای ثروتمند دنیا است در حالی که کشور عمان از جمله کشورهای جهان سومی می‌باشد. آنچه که در تمامی کشورهای حاشیه خلیج فارس مشترک است موضوع رانت نفت و اقتصاد متکی به فروش نفت و گاز است. در این کشورها، فروش نفت و گاز و پول‌های حاصل از این منابع، باعث شده است که رهبران کشورهای منطقه به نوعی خود را بی‌نیاز از توجه به مردم بدانند. در واقع آنچه که در کشورهایی همچون دانمارک دولت خود را وابسته به مردم می‌داند و مردم با پرداخت مالیات، حقوق شهروندی خودشان را به دست می‌آورند در کشورهای حاشیه خلیج فارس، زمامداران حکومت در این موضوع با تکیه بر رانت نفت، خود را مبرا می‌بینند. در شکل‌گیری یک نظام حکومتی با کارکرد مطلوب، عوامل زیادی دخالت دارد که در نمودار شماره ۱ این موضوع نمایان است. آنچه که در این مقاله مورد هدف است بررسی روند دموکراسی و برقراری آن در کشورهای منطقه است. اما در این کشورها، رانت نفت باعث ایجاد چالش‌هایی در این موضوع گردیده است.

نمودار شماره ۱- ساختار کشور ترسیم: نویسنده گان

Adapted from: Mojtahedzadeh, 2000 : 26-33

امروزه دموکراسی به عنوان یکی از شیوه‌های حکومت، که قابلیت زیادی در برآوردن خواسته‌های اقشار و گروه‌های ساکن در یک قلمرو سرزمینی دارد، شناخته شده است. «در حکومت‌های دموکراتیک این مردم‌اند که بر قانون‌گذار و دولت حکومت می‌کنند. این در حالی است که تفاوت‌های جزئی میان حکومت‌های دموکراتیک مختلف جهان به چشم می‌خورد. در یک حکومت دموکراتیک، شهروندان نه تنها حق و حقوق دارند بلکه موظف به مشارکت در سیستم سیاسی‌اند که از حقوق و آزادی‌هایشان دفاع می‌کند. دموکراسی بر پایه حکومت اکثریت و حفظ حقوق فردی و اقلیت‌ها استوار است. تمامی دموکراسی‌ها ضمن احترام به خواست اکثریت، مدافع سرسخت حقوق اساسی افراد و همچنین گروه‌های اقلیت هستند. دموکراسی‌ها می‌دانند که یکی از عملکردهای اصلی‌شان دفاع از حقوق اولیه‌ای هم‌چون آزادی بیان، آزادی دین، حق برخورداری از حمایت قانون و فرصت سازماندهی‌ها و مشارکت کامل در امور سیاسی، اقتصادی و فرهنگی یک جامعه است.» (Ezati, 2007: 99-100).

سوال و فرضیه تحقیق

سوال اصلی در این مقاله این است که آیا روند برقراری دموکراسی در کشورهای حاشیه خلیج فارس تحت تأثیر رانت نفت و پول‌های حاصل از فروش نفت قرار دارد؟ و اینکه رانت نفت چگونه بر دموکراسی تأثیرگذار است؟ بنابراین فرضیه حاصل نیز بر این اساس است که در کشورهای حاشیه خلیج فارس روند برقراری دموکراسی تحت تأثیر رانت نفت قرار دارد.

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

دولت رانتیر

اولین بار، حسین مهدوی اقتصاددان ایرانی واژه دولت رانتیر را در مفهوم کنونی آن به کار گرفت. و در حقیقت برای تشریح آثار و پیامدهای اقتصادی و سیاسی اتکای دولت ایران به پول‌های نفتی، این مفهوم را به کار گرفت. بعداً حازم بیلای در تعریف دولت رانتیر، ویژگی‌های خاصی را مد نظر قرار داد. اول اینکه چیزی به عنوان یک اقتصاد خالص رانتیر وجود ندارد. در هر اقتصادی، برخی عناصر رانت وجود دارد. از این رو یک اقتصاد رانتی باید به عنوان اقتصادی تعریف شود که شرایط رانتی در آن جنبه‌ی غالب داشته باشد. البته غالب بودن رانت در اقتصاد، نیز موضوعی است که ممکن است در چارچوب ارزیابی‌های گوناگونی انجام شود و نتایج متفاوتی در بر داشته باشد. مسأله دوم اینکه، یک اقتصاد رانتی، اقتصادی است که به میزان قابل توجه به رانت خارجی، متکی است. سوم اینکه، در یک دولت رانتیر که می‌توان آن را به عنوان وجهی خاص از یک اقتصاد رانتیر در نظر گرفت، تنها شمار اندکی از افراد در تولید این رانت (ثروت) نقش ایفاء می‌کنند. در این حال، بیشتر افراد جامعه، صرفاً در عرصه توزیع یا مصرف رانت فعال هستند. چهارم اینکه، در یک دولت رانتیر، حکومت به عنوان دریافت‌کننده اصلی رانت خارجی در اقتصاد، مطرح خواهد شد. از این رو، دولت به عنوان دریافت‌کننده اصلی رانت خارجی است و این به معنای این است که شمار اندکی از افراد، کنترل رانت خارجی را در دست می‌گیرند (Mirtorabi, 2008 : 199-200).

کارشناسان اقتصادی، در اوایل قرن بیستم، واژه دولت رانتیر را در اشاره به گروهی از دولت‌های اروپایی به کار بردند که وام‌هایی به دولت‌های غیر اروپایی پرداخت می‌کردند. به علاوه، لنین، دولت رانتیر را گونه‌ای دولت انگلی در مرحله افول سرمایه‌داری می‌دانست که کل شرایط اجتماعی و اقتصادی کشورهای دارای این گونه دولت را، تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. نظریه‌پردازان مختلف - موافق و مخالف - نظریه دولت رانتیر، به بررسی ابعاد و زوایای گوناگون دولت‌های متکی به فروش منابع طبیعی پرداخته‌اند. از این دیدگاه، بحث‌های گوناگونی درباره پوشش‌های درونی دولت‌های رانتیر، آثار رانت خارجی بر نحوه شکل‌گیری دولت، عملکرد دولت‌های متکی به فروش منابع در زمینه دستیابی به اهداف مختلف توسعه، ثبات یا تغییر رژیم در دولت‌های رانتیر و بالاخره امتناع یا امکان، گذار این دولت‌ها به دموکراسی مطرح شده است. بنابراین کارشناسان زیادی، دولت‌های متکی به رانت‌های نفتی را در چارچوب الگوی نظری خاصی مورد مطالعه قرار می‌دهند که از آن زیر عنوان نظریه دولت رانتیر یاد می‌شود. بیشتر این کشورها از نظر ویژگی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دارای ساختار مشابهی می‌باشند (Ibid, 196-198).

دموکراسی

از نظر واژه‌شناسی اصطلاح دموکراسی از ترکیب دو واژه یونانی "دموس" به معنای مردم و "کراسین" به معنای حکومت کردن، تشکیل شده است؛ و در مجموع به معنای "حکومت کردن مردم" یا "مردم سالاری" می‌باشد؛ که جغرافیایی‌ترین گونه حکومت می‌باشد (Mojtahedzadeh, 2001 : 81). بر اساس این تعریف یکی از ارکان دموکراسی مردم می‌باشد که همواره نقش تعیین‌کننده‌ای در تعیین سرنوشت خودشان دارند. در هر جامعه‌ای مردم تعیین‌کننده امور خود می‌باشند، نقش مردم در روند اداره کشور و انتخاب حاکمان به عنوان نماینده خود در تعیین سرنوشت‌شان تأثیرگذار است؛ در قرن نوزدهم و بعد از آن که کشورها به سوی دموکراسی گام‌های اساسی برداشتند این نقش مشخص و اجتناب‌ناپذیر گشته است؛ در تعریف واژه مردم، هر چند تعریف دقیقی از این واژه وجود ندارد، چنان که پروفیسور "شامون" حقوقدان فرانسوی و یکی از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان، نیز معتقد است که تعریف دقیقی از واژه مردم وجود ندارد؛ ولی آنچه که در فرهنگ اصطلاحات آمده است این گونه است که در فرهنگ فرانسه - فارسی نفیسی واژه people برابر ملت، عامه مردم و در فرهنگ انگلیسی - فارسی رایج واژه people برابر ملت، مردم، توده مردم و خلق آمده است. در یکی از معتبرترین فرهنگ‌های لغت فرانسوی واژه people را برابر با nation (ملت) گرفته‌اند و آن را این گونه تعریف می‌کند: مجموعه انسانی گرد آمده بر اثر تعلق به یک جامعه، یک فرهنگ، یک

1. Demos

2. Kratein

میهن مشترک که به یک زبان صحبت می‌کنند و در یک سرزمین ساکن هستند یا سکونت داشته‌اند. و بعد از این تعریف، حق تعیین سرنوشت را به درستی همسان با حق تشکیل دولت دانسته است (Abasi sarmadi, 2005 : 67).

همان طور که مشخص است مردم تعیین کننده امور حاکم بر زندگانی خود به وسیله نخبگان می‌باشند. و همواره خواهان زندگی رفاهمند هستند. «هدف اصلی زندگی، رشد شخصیت آدمی است و با پرورش نیروی خردورزی است که انسان می‌تواند بر طبیعت چیره گردد و احساسات خود را سامان دهد» (Najafi Afra, 2005 : 55). ایجاد این آرامش و رشد شخصیت آدمی در جوامع امروزی با برقراری عدالت و برابری میان انسان‌ها به وجود می‌آید، و این خود در گرو استقرار حکومت بر خاسته از خواست مردم می‌باشد که این خواست و حکومت مردم‌سالارانه، در قرن بیست و یکم به عنوان دموکراسی شناخته می‌شود؛ تاریخ و خاستگاه دموکراسی، یونان و شهر آتن می‌باشد هر چند که شیوه حکومت داری در ایران باستان به وجود آمد و ایران زمان هخامنشی نحوه مملکت داری را به دیگر قلمروها صادر کرد ولی شیوه دولت شهرهای یونانی را منشاء وجودی دموکراسی می‌دانند. «دموکراسی در آتن زاده شد؛ از ۸۰۰ تا ۱۲۰۰ سال پیش از میلاد، پادشاهان بر آتن فرمان می‌راندند ولی رفته رفته مهار کارها به دست اشراف افتاد که شورای ۹ نفری به نام ارکون^۱ داشتند. بخشی از حکومت به نام مجلس^۲ به روی همه شهروندی که مالک بودند باز بود ولی قدرت آنها محدود بود.» (Rashidi, 2005 : 62).

گفته شده که «از نظر تاریخی، دموکراسی را می‌توان در یونان جستجو کرد، اما افلاطون و ارسطو نظر مساعدی نسبت به آن نداشتند و آن را عوام فریبی و شکل فاسد حکومت انبوه مردمی می‌پنداشتند. در غرب نخستین گام به سوی دموکراسی در نیمه اول سده هفدهم برداشته شد؛ عقاید دموکراتیک و جنبش‌های آن از تجلیات مهم، و نه اصلی، انقلاب انگلستان بود. احکام بنیانی کانکتیکت که در ۱۴ ژانویه سال ۱۶۳۶ میلادی به وسیله شهروندان هارتفورد و شهرهای مجاور آن تنظیم شد، نخستین قانون اساسی مکتوب دموکراسی جدید بود. اساس حکومت مردم در عصر جدید به گونه‌ای جهانشمول با ظهور دو تحول عمده در قرن هجدهم استوار گشت؛ نخست تصویب قانون اساسی دولت فدرال آمریکای شمالی در سال ۱۷۸۷ میلادی و سپس انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹ میلادی و صدور اعلامیه حقوق بشر و شهروند و متعاقب آن تصویب قانون اساسی انقلابی ۱۷۹۱ در آن کشور. در واقع انقلاب کبیر فرانسه نظریه مردم سالاری را که تا آن زمان جنبه آرمانی و فلسفی داشت در قالب حقوقی شکل داد.» (Hafez niya and Kaviyanirad; 2004 : 220).

«وبر درباره تعریف دموکراسی معتقد بود که دموکراسی به نظامی سیاسی گفته می‌شود که در آن مردم، مشارکت کننده در نظام حکومتی به شمار می‌آیند و نه افراد منفعل؛ و کلید مهم مشارکت درک معنای شهروند بودن است. در دیدگاه وبر شهروند بودن به معنای توانایی مشارکت در تصمیم‌گیری و تنظیم سیاست‌ها و نیز شرکت داشتن در انتخاب رهبر بود. وبر اعتقاد داشت که دموکراتیک شدن یکی از روندهای اصلی توسعه جهان مدرن است، که مثلاً در جنبش حق رأی، برای برپایی نظام‌های سیاسی چند حزبی، در خواست انتخابات منصفانه و گسترش نقش مجامع قانونگذار انتخابی مشاهده شود.» (Kivisto; 2005 : 86). در هزاره سوم، در روند ارتباط میان کشورها و چگونگی تعامل میان رهبران، نقش دموکراسی بارز و قابل تامل است تا آنجا که حتی شهروندان کشورها نیز در ارتباط و برقراری رابطه، تحت تأثیر آن قرار گرفته‌اند «در قرن بیستم، آرمان‌های دموکراتیک آن قدر مستحکم بودند که حتی رژیم‌های سیاسی غیر دموکراتیک، مانند شوروی سابق، ادعا می‌کردند دموکراتیک هستند. دموکراسی با دادن اقتدار نهایی به شهروندان، این وضعیت را تغییر داد و حکومت دوباره نهادی شده که هدفش فراهم کردن زمینه‌ای برای عملی شدن منافع شهروندان است.» (Ibid, 68).

پتروس غالی دبیر کل سابق سازمان ملل که اقدامات زیادی در خصوص گسترش دموکراسی در دهه‌ی ۹۰ میلادی انجام داده در کتاب خود، دموکراسی و دموکراتیزاسیون را چنین تعریف می‌نماید: دموکراسی سیستمی از حکومت است که با وجود تنوع در ساختارها و مکانیسم‌ها، قدرت سیاسی ایده‌الی بر پایه مردم را تجسم می‌کند. و دموکراتیزاسیون فرایندی است که جامعه را به سمت باز بودن، مشارکت بیشتر و کاستن از اقتدارگرایی هدایت می‌کند (Boutrous and Ghali : 1996:1). توجه به حقوق افراد و فراهم کردن نیازهای مقدماتی مردم تحت سلطه حکومت دموکراتیک موضوعی است که **مایکل ساوارد** به آن اشاره می‌کند: دموکراسی باید در برگیرنده حقوقی از قبیل حق برابری آموزش، حق برابری مراقبت‌های بهداشتی، درآمدی که تکاپوی پاسخگویی به نیازهای مقدماتی یک شیوه زندگی متمدنانه را بنماید باشد (Saward:1998:101).

در برقراری حکومت دموکراتیک و بر گرفته از یک شیوه مردم سالاری شایسته، شرایط و زمینه‌هایی برای استقرار این نوع حکومت لازم می‌باشد. دکتر حسین بشیریه برای برقراری نظم دموکراتیک نوین هشت شرط را ضروری می‌داند: (۱) حزب یا ائتلاف حزبی انتخاب شده بتواند حکومت کند؛ (۲) انتخابات دوره‌ای؛ (۳) حق رأی برای همه مقیم‌های ثابت کشور؛ (۴) یک فرد یک رأی؛ (۵) احزابی که برنده نشده‌اند

1. Archons

2. Assembly

تلاش نکنند حکومت را ساقط کنند؛ ۶) حکومت فعالیت اپوزیسیون‌ها را محدود نکند؛ ۷) حداقل دو حزب در انتخابات رقابت کنند؛ ۸) حزب با اکثریت آرا بتواند تا زمان انتخابات بعدی حکومت کند (1 : Bashiriyh; 2006). بر اساس این دیدگاه وجود احزاب متعدد، ابراز عقاید و آزادی بیان از ارکان اساسی حکومت دموکراتیک می‌باشد؛ حتی مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خود آنقدر مهم است که می‌توان این گونه ابراز کرد که «گوهر دموکراسی همانا مشارکت اعضای اجتماع در حکومت است؛ در دموکراسی، فرمانروایان در خدمت جامعه و در پی گسترش رفاه و برابری در امکانات اجتماعی‌اند؛ در نظام دموکراتیک به گفته جرمی بنتام حکومتی ایجاد می‌شود که در آن شادمانی حکومتگران با شادمانی حکومت شوندگان یکی می‌شود.» (55 : Najafi Afra; 2005).

در جهان امروز از آنجا که کشورها از نظر توسعه - در تمام ابعاد آن - برابر نیستند و گفتمان سیاسی - اقتصادی، جایگاه ویژه‌ای در جامعه بین‌المللی دارد و اختلافات عمده‌ای که از نظر توسعه یافتگی در میان کشورهای کره خاکی مشاهده می‌شود، نقش و رفتار رهبران و دولت‌مردان در روند پیشرفت کشورها تعیین کننده است، اگر رییس کشور با درایت و تدبیر عمل کند همانا مردم یک کشور می‌توانند جایگاه خود را در عرصه بین‌المللی پیدا کنند؛ البته از نظر روانشناسی سیاسی «رفتار سیاسی رهبر عبارت است از عینی کردن انگیزه‌های روانی و مشکلات شخصی که رهبران را از دوران کودکی به خود مشغول داشته است.» (62 : Bashiriyh; 2006). ولی این خود شخص - حاکم و رئیس - می‌باشد که با تعدیل افکار شخصی و در اختیار قرار دادن اصول اساسی کشورداری به متخصصان و نخبگان، می‌تواند رضایت‌مندی مردم را ایجاد کند. هم چنین نباید فراموش کرد که «اینکه حکومت‌ها چگونه با منابع و ثروت‌های خود رفتار می‌کنند به شدت بر توان توسعه آنها تأثیر می‌گذارد.» (111 : Houder; 2008). بنابراین در تعریف حکومت به شکل مدرن و امروزی آن، جدا از حکومت‌های قرون وسطی و گذشته، حکومت مدرن در هزاره سوم باید تأمین کننده نیازهای مردمان تحت قلمرو خود باشد. «حکومت مدرن، سیستمی بسیار کارآمد برای انسجام، همانندسازی و نظارت بر مردم و قلمرو است. حکومت با بهره‌گیری از رسانه‌های ملی و خدمات اطلاع رسانی دولتی، توانایی چشمگیری برای شکل دهی افکار و آمال مردم خود دارد. مفهوم مدرن حکومت در تعریف ملور گنجاندن شده است: "حکومت، یک شخصیت حقوقی است که در سطح بین‌المللی به رسمیت شناخته شده، وظیفه آن سازماندهی و تضمین سعادت و امنیت شهروندان قلمرو خود بوده و از آن جایی که بالاترین مرجع است، هیچ رقیب یا چالشی را علیه حاکمیت خود تحمل نکرده و از شهروندان خود خواستار تبعیت است.» (Miour; 2000 : 115-116).

از سال ۱۹۸۹ میلادی که همزمان با پایان قرن بیستم از دید ژئوپولیتیکی و مصادف با فروریزی دیوار برلن است، کشورهای غربی به ویژه ایالات متحده آمریکا برای توسعه، ویژگی‌های دموکراسی پارلمانی، ترکیب جوامع شهری و آزادسازی اقتصاد ملی به منظور دستیابی به یک نظام نوین جهانی، فعالیت‌هایی را آغاز نمودند. برای نیل به چنین اهداف استراتژیکی باید از تاکتیک‌های ظریفی استفاده شود که بحث انگیز نباشد و مستقیماً ملت‌ها را مورد توجه قرار دهد. لذا یکی از راه‌هایی که بدین منظور انتخاب نموده‌اند دادن کمک‌های بلاعوض و نقدی جهت دخل و تصرف در جریان انتخابات کشورهای مورد بحث است تا رقابت‌های انتخاباتی را با اهداف مورد نظر خود هماهنگ نمایند و تا سرحد امکان محدودیت‌های آزادی مدنی را رفع نمایند. البته برای نیل به این منظور یعنی فراهم نمودن زمینه‌های توسعه دموکراتیکی را به سادگی نمی‌توانند انجام دهند، زیرا رقابت‌های قدیمی، قومی - مذهبی دوباره ظاهر شده‌اند و از سوی دیگر رهبران کشورهایی که از طریق روش‌های استبدادی صرفاً می‌توانند به اهداف خود برسند قبل از هر فعالیتی به صندوق‌های رأی روی آورده‌اند و سعی دارند با دخل و تصرف در نحوه برگزاری انتخابات به اهداف مورد نظر خود یا بازیگران خاصی دست یابند. اولین پیامدهای چنین رویدادهایی، افزایش امتیازات گروهی و شکاف طبقاتی عمیق می‌باشد که روز به روز در چنین جوامعی در حال افزایش می‌باشد. در مقابل چنین پدیده‌ای، منافع طرفداران حکومت‌های دموکراسی بر پایه مالکیت و قدرت، برای تقسیم قدرت‌ها بین قوه مقننه و مجریه و برای حمایت از افراد در برابر قدرت حاکمه به طور گسترده‌ای روز به روز طرفداران و هواخواهان بیشتری پیدا نموده است (118-119 : Ezati; 2007).

نظریاتی در ارتباط با گسترش امواج دموکراسی

در توضیح وقوع امواج دموکراسی اغلب نویسندگان به نظریه "اشاعه" تکیه می‌کنند، به این معنی که گذار توفیق آمیز به دموکراسی در هر کشوری سرمشقی برای دیگران ایجاد می‌کند. به ویژه همسایگان در یک منطقه از تأثیر تحولات سیاسی در کشورهای یکدیگر چندان مصون باقی نخواهند ماند (543 : Bashiriyh; 2005). نظریه دیگری که در توضیح امواج دموکراسی مطرح شده است نظریه "قوه محرکه" است. براساس این نظریه با گسترش دموکراسی در هر کشوری، فشار حوادث بین‌المللی در همان جهت قوت بیشتری می‌یابد. کشورهایی که دیرتر به موج دموکراسی می‌پیوندند، تحت فشار بیشتری برای این کار قرار می‌گیرند و از سوی دیگر هزینه آزمون و خطای کمتری هم می‌پردازند

¹. Mellor

و همین خود عامل تشویق کننده‌ای است. یکی از دلایل موید این نظریه آن است که با پیروزی موج دموکراسی در هر کشوری، گروه‌ها و سازمان‌هایی برای حمایت از حقوق بشر، حقوق اقلیت‌ها، حمایت از جنبش‌های دموکراتیک در کشورهای دیگر و غیره پیدا می‌شوند که قوه محرکه بیشتری به موج دموکراسی می‌بخشند.

نظریه‌گزینش عقلانی توضیح دیگری درباره فرایند دموکراتیزاسیون به دست می‌دهد. از این دیدگاه دموکراسی در شرایط تاریخی خاص و به نسبت کمیابی پیدا می‌شود که در آن باید دو شرط حاصل شده باشد: اولاً حاکم خودکامه و دولت اقتدارطلبی سرنگون شده باشد؛ ثانیاً مخالفانی که قدرت به آنها منتقل شده، مجموعه‌ای از گروه‌های ناهمگن باشند و در آنها رهبر مسلط و یا حزب و گروه مسلطی نباشد اگر هیچ یک از گروه‌ها بر دیگران غلبه نیابند، پیدایش دو وضع ممکن است: یکی کشمکش‌های بی‌پایان میان نیروهای برابر؛ و دوم توافق بر سر همزیستی. که راه دوم زمینه ظهور دموکراسی است. پس دموکراسی وقتی تحقق پذیر است که گروه‌های پراکنده بازیگران سیاسی با منابع قدرت به نسبت یکسان حاضر به همکاری و همزیستی با هم باشند. راه جلوگیری از استقرار مجدد حکومت غیردموکراتیک یا اقتدارطلب، تمهید شرایطی برای عدم غلبه و سلطه هریک از گروه‌ها بر دیگران و جلوگیری از انحصار آن گروه بر منابع قدرت خواهد بود (Ibid, 456).

موج اول دموکراسی

نخستین موج دموکراسی، ریشه در انقلاب‌های آمریکا و فرانسه دارد. اما پیدایش نهادهای ملی دموکراتیک از پدیده‌های قرن نوزدهم است. در طول این قرن در بیشتر کشورهای نهادهای دموکراتیک رو به تکامل نهادند با این همه تعیین تاریخ دقیق یک نظام سیاسی که از چه وقت می‌توان آن را دموکراتیک دانست دشوار است و کاملاً جنبه خصوصی دارد (Hangtington; 1991 : 19). پیشرفت اقتصادی، صنعتی شدن، شهرنشینی، پیدایش بورژوازی و طبقه سوم، گسترش طبقه کارگر و تشکیلات اولیه آن، کاهش تدریجی عدم تساوی اقتصادی همه اینها به ظاهر در ایجاد جنبش‌های دموکراسی شدن در کشورهای اروپای شمالی در قرن نوزدهم نقش ایفاء کرده‌اند. همچنین وجود روحیه اعتراض و حق طلبی - پروتستانیسم - دموکراتیزاسیون را ترغیب کرده است. سه چهارم کشورهای که به ایجاد بنیان‌های دموکراتیک تا قبل از سال ۱۹۰۰ میلادی نائل آمده‌اند پروتستان به معنی مذهب آنها بودند. پیروزی متفقین در جنگ جهانی اول و سقوط امپراطوری‌ها که پس از جنگ اتفاق افتاد به شدت در دموکراتیزاسیون تأثیر گذاشت. به طور خلاصه عوامل اولیه خیزش نخستین موج دموکراسی شدن را باید در تحولات اقتصادی و اجتماعی، جو اقتصادی و اجتماعی کشورهای مهاجرنشین بریتانیایی و پیروزی متفقین غربی در جنگ جهانی اول و در نتیجه فروپاشی امپراطوری‌های اصلی این قاره دانست (Ibid : 7-46).

با پیروزی ژاپن بر روسیه در سال ۱۹۰۵ میلادی موجی تازه از خواسته‌های دموکراتیک به راه افتاد. شکست یک امپراطوری مقتدر اروپایی از یک قدرت کوچک آسیایی پیامی بود که نور امید به همه سرزمین‌هایی که مورد تهدید امپریالیسم اروپایی بودند، از جمله ایران و ترکیه، تاباند. در هر دو کشور کسانی بر این باور بودند که این پیروزی از پذیرش الگوی حکومت مشروطه پارلمانی در انگلستان از سوی ژاپنی‌ها مایه گرفته است. درحالی که روسیه قدرتی اروپایی بود که هم چنان به روش‌های سنتی حکومت مطلقه چسبیده بود. بدین سان پیام این رویداد در آن هنگام روشن به نظر می‌رسید: پذیرش قوانین اساسی و مجامع انتخابی راه رسیدن به نوگرایی است. راهی که کشورهای غربی را به ثروت و قدرت رسانده بود. پیروزی غرب دموکراتیک بر دولت‌های کمتر دموکراتیک "محور" در سال ۱۹۱۸ میلادی شواهد بیشتری فراهم کرد که دموکراسی می‌تواند یک ملت را به بهروزی و ثروت برساند و اگر هیچ یک از اینها هم به دست نیاید، دست کم آن را نیرومند می‌سازد. اما این همه داستان نبود، فروپاشی دولت روسیه که دولتی مطلقه در اردوی متفقین بود و سر برآوردن ایالات متحده به عنوان قدرت برتر در این اردوگاه، واپسین گواه خوب بودن حکومت دموکراتیک بود (Louis; 2007 : 7).

موج دوم دموکراسی

با شروع جنگ جهانی دوم، موج کوتاه دوم دموکراسی شدن سر بلند کرد. با اشغال نیروهای بیگانه، نهادهای دموکراتیک را در آلمان غربی، ایتالیا، اتریش، ژاپن و کره افزایش داد. درحالی که فشار روسیه شوروی جرقه‌های دموکراسی را در چکسلواکی و مجارستان خاموش کرد. ترکیه و یونان در اواخر دهه ۱۹۴۰ و اوایل دهه ۱۹۵۰ میلادی به دموکراسی روی آوردند. در آمریکای لاتین اروگوئه در زمان جنگ و برزیل و کاستاریکا در اواخر دهه ۱۹۴۰ به دموکراسی پیوستند. با پایان گرفتن حکمرانی مستعمراتی، شماری از کشورهای جدید پیدا شدند. در برخی از آنها کوششی برای ایجاد نهادهای دموکراتیک به کار نرفت. در بعضی دیگر دموکراسی رقیقی جان گرفت. در معدودی از کشورهای جدید مانند هند، سریلانکا، فیلیپین و اسرائیل نهادهای دموکراتیک بیش از ده سال حفظ شد و در سال ۱۹۶۰ میلادی در نیجریه زندگی در جو دموکراسی آغاز شد.

علل وقوع موج دوم دموکراسی

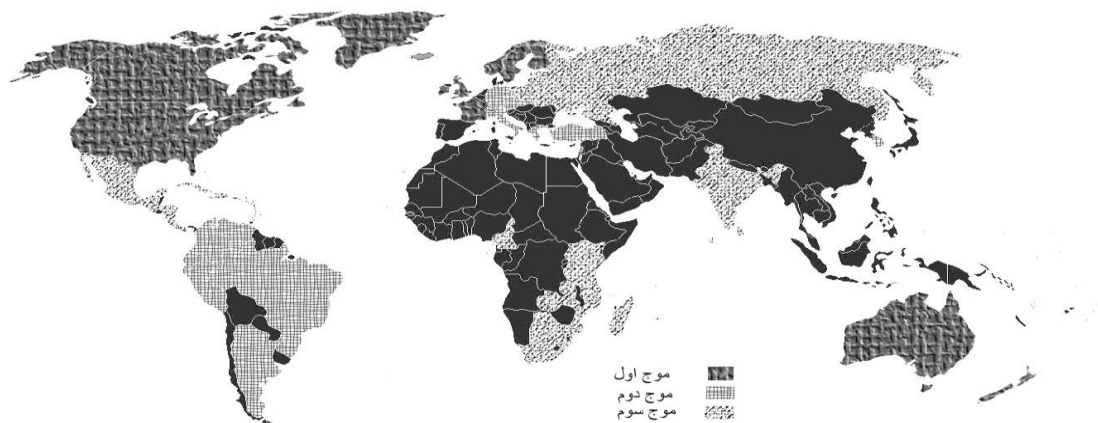
عوامل سیاسی و نظامی در موج دوم دموکراسی شدن تأثیر غالب داشتند. بیشتر کشورهایی که بر اثر سربلند کردن این موج به دموکراسی روی آوردند در یکی از سه گروه زیر جای می‌گیرند:

متفقین غربی پیروزمند، دموکراسی را به شماری از کشورها تحمیل کردند: آلمان غربی، ایتالیا، ژاپن، بخش اعظمی از اتریش و کره جنوبی؛ شماری از کشورها بر اثر پیروزی متفقین غربی در جنگ، دموکراسی را پذیرا شدند که عبارتند از: ترکیه، یونان، برزیل، آرژانتین، پرو، اکوادور، ونزوئلا و کلمبیا؛

ضعف دولت‌های غربی بر اثر جنگ و بالا گرفتن جنبش ناسیونالیسم در مستعمرات ماوراء بحار آنها، مستعمرات را به جریان‌رهایی از استعمار کشانید. پیروزی دموکراسی‌های غربی استقرار یافته در جنگ جهانی دوم و همچنین کشورهای دموکراسی که پس از جنگ از استعمار رهایی یافته بودند، عامل ایجاد موج دوم بودند (Hangtington; 1991 : 47).

موج سوم دموکراسی

این موج توسعه دموکراسی به شکلی کاملاً غیرمنتظره در ۲۵ آوریل سال ۱۹۷۴ میلادی در پرتغال با کودتای نظامی عملاً بدون خونریزی آغاز شد (Lipset; 2001 : 506). در اواخر دهه‌ی ۱۹۷۰ موج دمکراتیزاسیون به سوی آمریکای لاتین روان شد. در سال ۱۹۷۷ اکوادور، در سال ۱۹۸۳ آرژانتین، در سال ۱۹۸۴ اروگوئه و در سال ۱۹۸۵ گواتمالا رهبران غیر نظامی خود را انتخاب کردند. جنبش دمکراتیک در آسیا نیز به جلوه‌گری پرداخت. در اوایل سال ۱۹۷۷ نخستین دموکراسی در جهان سوم در هندوستان که یک قرن‌ونیم زیر سلطه شرایط خاص و اضطراری بود راه خود را باز کرد. ترکیه نیز در سال ۱۹۸۳ حکومت را به غیرنظامیان واگذار کرد. حکمرانی نظامی در سال ۱۹۸۸ میلادی در پاکستان به پایان آمد و مخالفان در انتخابات پیروز شدند و پارلمان را در اختیار گرفتند. در پایان این دهه موج دمکراتیک دنیای کمونیست را فرا گرفت.

شکل ۱- نقشه امواج گسترش دموکراسی در جهان

در آفریقا و خاورمیانه در دهه ۱۹۸۰ میلادی حرکت به سوی دموکراسی محدود بود. به طور کلی جنبش دموکراسی، جهانی بود. موج دموکراسی در ظرف ۱۵ سال سرتاسر جنوب اروپا را در نوردید، به سوی آمریکای لاتین روان شد بعد به آسیا روی آورد و دیکتاتوری را در بلوک شوروی از هم پاشید (Hangtington; 1991 : 9-25).

جدول شماره ۱- روند دمکراتیزاسیون در مناطق مختلف جهان تا سال ۲۰۰۰ میلادی

دهه	۱۹۶۰	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	جمع
جمع	۲۶	۲۰	۱۷	۵۲	۸	۱۲۳
آمریکای لاتین	۶	۳	۱۱	۵	۱	۲۶
اروپای غربی	۱	۳	۰	۰	۰	۴

دهه	۱۹۶۰	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	جمع
اروپای شرقی	۰	۰	۰	۱۹	۲	۲۱
آفریقای جنوب صحرا	۱۵	۶	۲	۱۹	۴	۴۶
خاورمیانه و شمال آفریقا	۰	۱	۱	۱	۰	۳
آسیا	۴	۷	۳	۸	۱	۲۳

(journal of Democracy :2008: 59)

شاخص دموکراسی از دیدگاه اکونومیست

اخیراً اکونومیست (Economist.com) یک طرح ابتکاری را برای طراحی و راه اندازی یک شاخص دموکراسی آغاز کرده است. شاخص دموکراسی مدعی است که از آزادی باید به عنوان یک مترادف برای دموکراسی استفاده نشود. با این وجود "آزادی" و "دموکراسی"، اغلب به جای هم مورد استفاده قرار می‌گیرند در حالی که این دو مترادف نیستند. شاخص دموکراسی مصمم است یک مفهوم گسترده‌تر برای دموکراسی اعمال نماید: شاخص دموکراسی واحد اطلاعات اکونومیست که بر اساس مشاهدات خود میزان دموکراسی را اندازه‌گیری می‌نماید و بازتابی از آزادی سیاسی و آزادی‌های مدنی است، به اندازه کافی قوی نیست. این اطلاعات به میزان لازم در برگیرنده همه جوانب نیستند و یا به اندازه کافی برخی از ویژگی‌های اساسی دموکراسی یا کیفیت آن را نمایان نمی‌سازد. آزادی یک جزء ضروری دموکراسی است. ولی کافی نیست. از لحاظ مفهومی، از شاخص دموکراسی در طبقه‌بندی پنج زیرگروه استفاده می‌شود:

۱. فرایند انتخابات و پلورالیسم؛ ۲. آزادی‌های مدنی؛ ۳. عملکرد دولت؛ ۴. مشارکت سیاسی و ۵. فرهنگ سیاسی.

هریک از کشورهای جهان در هر یک از زیرگروه‌ها رتبه‌بندی می‌شوند و در نهایت امتیاز نهایی محاسبه می‌گردد. شاخص دموکراسی در سال ۲۰۰۸ میلادی، ۱۶۷ کشور مستقل جهان را با یکدیگر مقایسه کرده است. بر اساس نمرات به دست آمده از شاخص دموکراسی، کشورها در رژیم‌های سیاسی زیر تقسیم بندی می‌شوند:

۱. دموکراسی کامل (امتیاز بین ۸ تا ۱۰)؛ ۲. دموکراسی ناقص (امتیاز بین ۷/۹ تا ۶)؛ ۳. رژیم‌های ترکیبی (امتیاز بین ۵/۹ تا ۴)؛ ۴. رژیم‌های اقتدارگرا (امتیاز کمتر از ۴).

در سال ۲۰۰۸ میلادی سوئد با ۹/۸۸ رتبه اول و کره شمالی با امتیاز ۸/۶ آخرین رتبه را در بین کشورهای جهان کسب کرده‌اند. هم چنین در این سال، جمعیتی معادل ۱۴،۴ درصد از جمعیت جهان در دموکراسی‌های کامل و ۳۴،۹ درصد از مردم جهان نیز در کشورهایی با رژیم‌های اقتدارگرا زندگی می‌کرده‌اند. (Campbell:2008 :14). آنچه از داده‌های شاخص دموکراسی اکونومیست برداشت می‌شود، وضعیت نامناسب دموکراسی در بخش‌های وسیعی از جهان است. بر اساس اطلاعات موجود در سال ۲۰۰۸ میلادی تنها ۳۰ کشور از ۱۶۷ کشور مورد مطالعه جهان دارای دموکراسی کامل هستند که جمعیتی معادل ۱۴/۴ درصد از ساکنین کره زمین را شامل می‌شود. ۵۱ کشور دارای رژیم‌های اقتدارگرا بوده‌اند که ۳۴/۹ درصد از جمعیت دنیا را در بر داشته‌اند.

جدول ۱- طبقه‌بندی اکونومیست از رژیم‌های سیاسی جهان و جمعیت تحت پوشش آنها در سال ۲۰۰۸ (۱۶۷ کشور)

نوع رژیم	کشور	درصد از کشورها	درصد از جمعیت جهان
دموکراسی کامل	۳۰	۱۸	۱۴/۴
دموکراسی ناقص	۵۰	۲۹/۹	۳۵/۵
رژیم‌های ترکیبی	۳۶	۲۱/۶	۱۵/۲
رژیم‌های اقتدارگرا	۵۱	۳۰/۵	۳۴/۹

یافته‌های تحقیق

کشورهای حاشیه خلیج فارس

کشور یک واحد سیاسی است، و مجموعه‌ای از این واحدهای سیاسی است که نقشه سیاسی جهان را تکمیل می‌کند. از نظر ساختاری، کشور از به هم پیوستن سه عنصر، «سرزمین»، «ملت» و «حکومت» پدیدار می‌آید. رابطه، اداره سرزمین، از سوی حکومت، براساس اراده ملت، یعنی منافع ملی، پیونددهنده این سه پدیده است. از جمع این سه پدیده، مفهوم کشور واقعیت می‌یابد. این عناصر اجزای جدایی ناپذیر یک اصل (کشور) هستند و جدایی پذیری این سه پیکر سبب نابودی کشور خواهد شد (Mojtahedzadeh; 2000 : 26). کشورها از لحاظ جایگاه، موقعیت و وسعت خود در نظام‌های منطقه‌ای و جهانی نقش ویژه‌ای را ایفا می‌کنند، به طوری که وسعت یک کشور می‌تواند در تصمیمات سیاست خارجی آن، اثرگذار باشد. در خلیج فارس کشورها از حیث وسعت، به یک اندازه نمی‌باشد و اندازه آنها متفاوت است؛ که باعث ایجاد نوعی عدم احساس امنیت نسبت به یکدیگر شده است. «ارتشتاین» کشور کوچک را این گونه تعریف می‌کند: یک قدرت کوچک، کشوری است که نمی‌تواند امنیت را در اساس خود، با به کارگیری توانایی‌هایش کسب کند، همچنین می‌داند که برای چنین امری، اساساً ناگزیر از اتکاء به کمک سایر کشورها، نهادها، روندها و سازمان‌ها است. همچنین «ویتال» مطرح می‌کند که: یک کشور کوچک، در برابر فشار، آسیب‌پذیری بیشتری دارد و در انتخاب راه‌حل‌های سیاسی بسیار محدود است؛ به علاوه به شدت تابع رابطه تنگاتنگ میان امور داخلی و خارجی است (Eslami; 1990 : 537-552). بنابراین کشورهای کوچک همیشه خود را وابسته به یک قدرت بزرگتر می‌دانند و این وابستگی در ارتباط آنها با کشورهای پیرامون آنها مؤثر است. در منطقه خلیج فارس نیز کشورهای حاشیه آن، که از جمله کشورهای کوچک می‌باشند، به گونه‌ای که وسعت کم آنها در برقراری ارتباط آنها با همسایگان خود تأثیرگذار بوده است، هم اکنون در منطقه خلیج فارس، هشت کشور با گستره سرزمینی به وسعت حدوداً ۴/۶۶۵/۰۰۰ کیلومترمربع و جمعیتی بالغ بر ۱۳۰ میلیون نفر در کنار هم و با پیوستگی سرزمینی (بحرین جزیره است) قرار دارند.

جدول ۳- اطلاعات عمومی مربوط به کشورهای حاشیه خلیج فارس

کشور	پایتخت	مساحت (کیلومترمربع)	حکومت	دین	مذهب	تاریخ استقلال	زبان
ایران	تهران	۱/۶۴۸/۱۹۵	جمهوری اسلامی	اسلام	شیعه	--	فارسی
امارات متحده عربی	ابوظبی	۷۷/۷۰۰	امیرنشین	اسلام	تسنن	۱۹۷۱	عربی
بحرین	منامه	۶۶۹	امیرنشین	اسلام	تسنن	۱۹۷۱	عربی
عراق	بغداد	۴۳۷/۵۵۲	جمهوری	اسلام	شیعه-تسنن	۱۹۳۲	عربی
عربستان سعودی	ریاض	۲/۲۴۰/۰۰۰	پادشاهی	اسلام	وهابی	۱۹۳۲	عربی
عمان	مسقط	۳۰۰/۰۰۰	سلطنتی	اسلام	اباضیه	--	عربی
قطر	دوحه	۱۱/۴۰۰	امیرنشین	اسلام	تسنن	۱۹۷۱	عربی
کویت	کویت	۲۷/۸۱۸	امیرنشین	اسلام	تسنن	۱۹۶۱	عربی

منبع: براساس یافته‌های نویسندگان

1. Country
 2. Territory
 3. Nation
 4. State

جدول ۴- میزان ذخایر، تولید و مصرف نفت کشورهای حاشیه خلیج فارس در پایان سال ۲۰۰۸ میلادی

کشور	ذخایر به میلیارد بشکه	درصد از کل	تولید (هزار بشکه در روز)	مصرف (هزار بشکه در روز)
عربستان سعودی	۲۶۴/۱	۲۱/۱	۱۰۸۴۶	۲۲۲۴
ایران	۱۳۷/۶	۱۰/۹	۴۳۲۵	۱۷۳۰
عراق	۱۱۵	۹/۱	۲۴۲۳	-
کویت	۱۰۱/۵	۸/۱	۲۷۸۴	۳۰۰
امارات متحده	۹۷/۸	۷/۸	۲۹۸۰	۴۶۷
قطر	۲۷/۳	۲/۲	۱۳۷۸	۱۰۴
عمان	۵/۶	۴/۴	۷۲۸	-
کل منطقه خلیج فارس	۷۴۸/۹	۵۹/۵	۲۵۴۶۴	۴۸۲۵

جدول ۵- پیش‌بینی تولید نفت در کشورهای حاشیه خلیج فارس و جهان تا سال ۲۰۲۰

سال میلادی	۱۹۹۸	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۲۰
خلیج فارس (میلیون بشکه در روز)	۲۴/۲	۳۵/۲	۳۵/۴	۴۲/۸	۵۲/۳
جهان (میلیون بشکه در روز)	۷۸/۶	۸۷/۷	۹۸/۵	۱۰۸/۶	۱۱۸/۵
درصد تولید نفت خلیج فارس به جهان	۳۰/۸	۳۴/۴	۳۵/۹	۳۹/۴	۴۴/۱

منبع: دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها (۱۲۹)، ماهنامه دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، شهریور ۱۳۷۸: ۲۱

تفاوت میان پول نفت و درآمد نفت

جایز و حائز اهمیت است که راجع به دو مفهوم پول نفت یا بهای نفت و درآمد نفت، که به اشتباه، عموماً به جای یکدیگر به کار برده می‌شوند، توضیح داده شود که درآمد نفت با بهای نفت، فرق دارد. از آنجا که نفت به عنوان یک سرمایه و ثروت ملی قلمداد می‌شود، عنوان کردن درآمد نفت اشتباه است. در حقیقت «شرکت نفت انگلیس از همان آغاز کار به جای بهای نفت، به عمد اصطلاح ساختگی درآمد نفت یا سود حاصل از فروش نفت را به کار برد و پای این اصطلاح نادرست را نخست به سازمان‌ها و ادارت مرکزی خود در لندن و سپس به روزنامه‌ها و وسایل ارتباط جمعی خارجی کشاند. کاربرد این مفهوم نادرست و ساختگی رفته رفته در رسانه‌های ایران و در میان کارکنان ایرانی شرکت نفت و کارگزاران بلندپایه کشور نیز معمول شد و عجیب‌تر آنکه به نسل امروز نیز به ارث رسیده است. بی‌گمان، نه تنها اقتصاددانان کشور، بلکه بیشتر کسانی که دستی در کارهای اقتصادی دارند، می‌دانند که سرمایه و درآمد دو مقوله جدا از یکدیگر است. درآمد را می‌توان به دلخواه به مصرف رساند ولی سرمایه را باید با سرمایه‌گذاری یا برای تقویت بنیه اقتصادی کشور پس‌انداز کرد. فروش نفت، فروش کالای تولید شده نیست، بلکه فروش سرمایه کشور است و پیوندی با سودآوری نخواهد داشت زیرا، ما بخشی از ثروت کشور را می‌فروشیم، آنهم ثروتی که تجدیدنشده است. بنابراین، پولی که از این راه به دست می‌آید، سرمایه است و باید برای سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی کشور، یا دادن وام به پروژه‌های بنیادی بخش خصوصی، به منظور ایجاد اشتغال و توسعه صنعتی به کار گرفته شود که نه تنها نسل کنونی، بلکه نسل‌های آینده نیز از آن بهره‌ور شوند.» (Sharghi; 2009 : 214-215).

اثرات منفی رانت نفت بر دموکراسی

عموماً کشورهایی که اقتصاد آنها متکی به نفت و ثروت نفت می‌باشد و به گونه‌ای از رانت نفت استفاده می‌کنند در روند برقراری دموکراسی دچار مشکل می‌شوند؛ همان‌طور که «یکی از مهمترین و حساس‌ترین مباحث مطرح در نظریه دولت رانتیر، تشریح آثار منفی رانت‌های منفی بر دموکراسی است. که کارشناسان متعددی به این موضوع پرداخته‌اند، این کارشناسان به طور کلی خاطر نشان می‌کنند که این گونه حکومت‌ها، از درآمدهای نفتی خود برای کاهش فشارهای اجتماعی بهره می‌گیرند. در غیر این صورت، این امکان وجود داشت که چنین فشارهایی به تقاضا برای پاسخگویی بیشتر حکومت منجر شود. مطالعات موردی نشان می‌دهد که این کار ممکن است از سه طریق انجام پذیرد: نخستین راه را، می‌توان با عنوان "اثر مالیات‌گیری" نامید. بر این مبنای خاطر نشان می‌شود، هنگامی که حکومت پول کافی از فروش نفت بدست آورد، احتمالاً مالیات کمتری از مردم می‌گیرد و یا اساساً مالیات نمی‌گیرد. در عوض احتمال تقاضای عمومی برای پاسخگویی حکومت و نمایندگی حکام از مردم، کاهش خواهد یافت. در این مورد و گرفتن مالیات، جان واتر بری خاطر نشان می‌کند نه در گذشته و نه در حال

حاضر، شواهد زیادی در خاورمیانه وجود ندارد که نشان دهد گرفتن مالیات به دامن زدن تقاضا از حکومت جهت پاسخگویی در مورد استفاده از پول‌های مالیاتی منجر شده باشد.

جزء دوم اثر رانتیر را می‌توان، "اثر هزینه‌ها" خواند. ثروت نفت می‌تواند هزینه‌های حکومت را برای حامی پروری افزایش دهد و در عوض از فشارهای بالقوه برای دموکراتیزه شدن بکاهد. برای مثال جان انتلیس معتقد است که حکومت عربستان از در آمد نفت خود برای تامین هزینه برنامه‌هایی استفاده می‌کند که به کاهش فشارها برای دموکراسی کمک می‌کند. بنابراین فرمانروایان در خاورمیانه ممکن است روش‌های همقطاران خود را در دیگر مناطق به کار گیرند. اما درآمدهای نفتی این امکان را در اختیارشان قرار می‌دهد که به شیوه‌ی مؤثر در کاهش مخالفت‌ها، از منابع مالی خود بهره گیرند.

سومین جزء مربوط به اثر رانتیر را می‌توان با عنوان "اثر شکل‌گیری گروه" نامید. این اثر متضمن آن است که هنگامی که پول‌های نفتی، پول‌های کافی در اختیار حکومت قرار می‌دهد، حکومت با بذل و بخشش این پول‌ها، از شکل‌گیری گروه‌های اجتماعی مستقل از خود، جلوگیری کند. این گروه‌ها، در صورت شکل‌گیری ممکن است حقوق سیاسی را از حکومت طلب کنند. یکی از قرائت‌های این بحث، در این ادعای برنیگتون مور ریشه دارد که شکل‌گیری یک بورژوازی مستقل، به ظهور دموکراسی در انگلستان و فرانسه کمک کرد. گروهی از اندیشمندان، با بررسی شرایط الجزایر، لیبی، تونس و ایران مشاهده کردند که این دولت‌های نفتی، روند شکل‌گیری گروه‌های مستقل اجتماعی را متوقف کرده‌اند. آنها خاطرنشان کردند که این کار، از تحقق یکی از پیش شرط‌های لازم برای دموکراسی جلوگیری کرده است. (Mirtorabi; 2008 : 206-207).

تأثیرات پول نفت بر دموکراسی در کشورهای حاشیه خلیج فارس

در کشورهای حاشیه خلیج فارس، منابع نفت و گاز، به عنوان منبع اصلی چرخ اقتصادی آنها می‌باشد. این کشورها به طور میانگین ۷۰ درصد از درآمد سرانه، صادرات و واردات آنها وابسته به نفت و گاز می‌باشد. بنابراین فروش نفت و پول حاصل از آن، در این کشورها، باعث تکیه امور زیربنایی به این منابع انرژی شده است. برای مثال با کشف نفت، ثروت نفت بر روند اقتصادی ایران و توسعه آن، تأثیرات چشمگیری را گذاشته است، تا آنجا که «ایران به عنوان کشور تولید کننده نفت، پایه‌های اقتصادی خود را بر تولید نفت قرار می‌دهد و از طریق دریافت بهره مالکانه نفت می‌زید. اقتصادی این چنین از این پس با همه افت و خیزهایی همراه خواهد بود که از سوی جهان سرمایه‌داری بر بازار نفت تحمیل خواهد شد.» (Habibi; 2007 : 192). این در حالی است که «ایران یکی از مهمترین کشورهای عضو اوپک و به عنوان دومین تولید کننده نفت اوپک از جایگاه خاصی برخوردار است. همین مسأله موجب گردیده تا ایران از سوی بسیاری از محافل جهانی مورد توجه قرار گیرد. سهم ایران در عرضه جهانی نفت ۵/۶ درصد و در میان کشورهای عضو اوپک ۱۴/۳ درصد می‌باشد، که این میزان باعث شده است تا ایران طبق پیش‌بینی‌های صورت گرفته برای ۲۰ سال آینده توانایی پاسخ‌گویی به ۱۲ درصد از کل تقاضای جهانی نفت را داشته باشد.» (Taybi and Rezaei; 2006 : 78). این موضوع خود باعث گردیده است که تحولات بازار نفت، بر بازارهای داخلی این کشورها تأثیرات چشمگیری را ایجاد کند. هرگونه تغییر در قیمت نفت باعث ایجاد تغییراتی در سیاست‌ها و دیدگاه‌های دولت‌های این منطقه می‌شود. جدول شماره ۶ میزان صادرات و درآمد سرانه کشورهای حاشیه خلیج فارس را با توجه به وابستگی به نفت نشان می‌دهد. با توجه به اینکه وضعیت اقتصادی یک کشور، زمینه‌ساز تحولات بنیادین در عرصه‌های دیگر کشور است، از آنجا که پول نفت در این کشورها به عنوان راه اصلی تحول اقتصادی قلمداد می‌شود، روند برقراری دموکراسی نیز که یکی از زمینه‌های آن، توسعه اقتصادی است، تحت تأثیر این منبع قرار دارد. جدول شماره ۷ شاخص‌های سیاسی و آزادی را در این کشورها نشان می‌دهد. با توجه به اینکه برقراری دموکراسی همراه با شاخص‌های دیگری همچون تعداد احزاب، پاسخگویی به مردم، مجلس، رابطه مستقیم دارد، در جدول شماره ۷ میزان سرانه‌ای را که برای امور نظامی پرداخت می‌شود، مشاهده می‌گردد. این در حالی است که هزینه‌هایی که برای مثال برای آموزش، تعداد روزنامه‌ها، توسعه دانشگاه‌ها و غیره می‌شود در برخی از این کشورها به نسبت پایین‌تر است.

جدول ۶- وضعیت ثبات سیاسی در کشورهای حاشیه خلیج فارس با توجه به رانت نفت

کشور	نسبت صادرات به کل واردات	صادرات نفت نسبت به تولید ناخالص داخلی	درآمد سرانه از صادرات نفت	منازعات خشونت بار	ثبات سیاسی
مقیاس	درصد	درصد	دلار آمریکا	بانک جهانی	۲/۵ تا ۲/۵
ایران	۸۱/۳	۲۱/۲	۳۳۷	۱۴	-/۶۷

امارات متحده عربی	۴۳/۹	۳۰/۶	۷۵۰۶	۰	۹۳/
بحرین	۶۸/۳	۴۶/۸	۵۶۴۰	۰	۴۲/
عراق	-	-	-	۲۴	-۱/۷۶
عربستان سعودی	۸۸/۱	۳۸/۵	۲۷۱۵	۰	-/۱۲
عمان	۷۷	۲۴/۴	۳۰۷۱	۰	۱/۰۵
قطر	۸۳/۲	۴۶/۳	۱۴۷۹۰	۰	/۸۲
کویت	۹۱/۶	۴۰	۶۴۸۱	۰	/۲۵

Source : Mathias Based and Wolfram Lacher, AParadox of Plenty? Rent Distubition and Political Stability in Oil' Institute of Global and Area Studied, GIGA Working Papers, No. 21, April 2006, p. 2۵

جدول ۷- شاخص‌های سیاسی نظامی کشورهای حاشیه خلیج فارس

کشور	شاخص خانه آزادی	پاسخگویی	هزینه‌های نظامی	کل هزینه‌های حکومت	HDI	کنترل فساد	کارایی حکومت
مقیاس	۱ تا ۷	۲/۵ تا ۲/۵	سرانه به دلار	سرانه به دلار	۰ تا ۱	۲/۵ تا ۲/۵	۲/۵ تا ۲/۵
ایران	۶	-۱/۰۴	۶۴	۴۸۴	/۷۳۲	-۵۷	-/۴۶
امارات متحده عربی	۵/۵	-/۴۷	۹۰۷	۸۱۳۴	/۸۲۴	۱/۱۷	/۸۲
بحرین	۵	-/۷۴	۱۵۶۰	۱۱۴۳	/۸۴۳	/۹	/۸۱
عراق	۷	-۲/۱۲	۵۳	-	-	-۱/۶۵	-۱/۶۹
عربستان سعودی	۶/۵	-۱/۴	۷۸۴	۲۲۵۲	/۷۶۸	/۵۱	-/۰۸
عمان	۵/۵	-۵/۵	۸۹۲	۲۷۴۱	/۷۷	۱	/۶۷
قطر	۶	-/۵۲	۱۲۰۵	۸۴۰۸	/۸۳۳	/۹۲	/۷۵
کویت	۴/۵	-/۲۹	۱۶۳۸	۲۶۹۲	/۸۳۸	۱/۰۱	/۱۵

Source : Mathias Based and Wolfram Lacher, AParadox of Plenty? Rent Distubition and Political Stability in Oil' Institute of Global and Area Studied, GIGA Working Papers, No. 21, April 2006, p. 2۷

تجزیه و تحلیل

همان طور که مشخص است مردم هر کشوری حق زیستن در رفاه و آسایش را دارند. پیشرفت در تمامی زمینه‌ها، روند برقراری دموکراسی را فراهم می‌کند که اقتصاد توسعه یافته از مهمترین زمینه‌ها برای شکل‌گیری دموکراسی در هر کشوری می‌باشد. بنابراین با توجه نظریات لیپست که برای برقراری دموکراسی، اقتصاد را رکن اصلی می‌داند، توسعه اقتصادی می‌تواند برقراری دموکراسی را در کشورها تسریع کند. برقراری دموکراسی، آسایش و رفاه، برای تمامی مردم جوامع امری بوده که همواره آن را آرزو کرده‌اند. داشتن حکومت دموکراتیک در هزاره سوم در گرو شکل‌گیری یک نظام قانونمند و بر گرفته از خواست مردم می‌باشد. این شیوه تا آنجا اهمیت پیدا می‌کند که فرانسویس فوکویاما در کتاب "پایان تاریخ و آخرین انسان" آن را آخرین مرحله زندگی بشر دانسته و شیوه تکاملی حکومت می‌داند. هر چند که دکتر پیروز مجتهدزاده معتقد است از آنجا که انسان موجودی در تکاپوی کمال و در پی کامل شدن می‌باشد دموکراسی نمی‌تواند آخرین مرحله زندگی برای انسان باشد؛ ولی هم اکنون و در قرن بیست و یکم این شیوه زندگی در جهان مادی، برگزیده انسان شده است و جوابگوی اکثریت خواست‌ها و نیازها می‌باشد، تا آنجا که در روابط میان کشورها اثرات چشمگیری را گذاشته است. امروزه روابط اقتصادی و توسعه اقتصادی کشورها از راه‌های گوناگون صورت می‌گیرد. پول‌های نفتی حاصل شده در کشورهای نفت خیز، همواره این کشورها را به سمت تک محصولی و عدم توجه به پتانسیل‌ها و منابع دیگر سوق داده است. از سوی دیگر همان طور که مشخص است بدون ارتباط و برقراری رابطه، زندگی همراه با آسایش و رفاه امکان پذیر نمی‌باشد؛ هر چند که در این جهان مادی، کشورها از نظر فرهنگ و تمدن با هم برابر نمی‌باشند، ولی پیشرفت علم و تکنولوژی این تفاوت را در برقراری رابطه میان کشورها کم رنگ کرده است و امکان هر گونه ارتباطی را امکان پذیر ساخته است. دیگر این بسته به خود کشورها، مردمان و حاکمان آن می‌باشد که چگونه حداکثر بهره و استفاده را از این پیشرفت علم، برای زندگی بهتر و مطلوب‌تر ببرند.

می‌توان بیان کرد، تصور اینکه مهم‌ترین مانع به منظور گسترش دموکراسی در جهان، مردم کشورهای اقتدارگرا باشند، اصلاً عقلانی به نظر نمی‌رسد. مشکل، نخبگان حاکم در این کشورها هستند که قدرت دولتی را قبضه کرده‌اند. در بسیاری از این رژیم‌های اقتدارگرا، منطق حکومت با کمک رانت نفت، برای تأمین مصالح عمومی و افزایش سطح رشد و بهبود رفاه مردم نیست. آنها برای حفظ قدرت خود تنها به تأمین منافع گروه‌های کوچکی چون نظامیان، پلیس مخفی، طرفداران و سینه چاکان و اعضای تنها حزب موجود می‌اندیشند. کشورهایی مانند بحرین، عمان، قطر، عربستان و امارات متحده عربی که از کشورهای دارای منابع نفت می‌باشند، دارای احزاب سیاسی نهادینه شده نیستند. در عربستان پادشاه دارای قدرت مطلق است، و در بحرین شیخ عیسی بن سلمان آل خلیفه در ۱۹۷۵ "مجمع ملی" را به این بهانه منحل کرد که به دخالت آن در اداره امور حکومت پایان دهد. عمان هیچ گونه قانون اساسی یا سازمان قضائی نوین ندارد. قدرت فائده قانونی و اداری در دست سلطان است و همه مقامات از سوی او منصوب می‌شوند. قطر نوعی پادشاهی مطلقه است. امیر در رأس کشور است، هیأت وزیران را بر سر کار می‌آورد و خود مقام نخست وزیر را دارد. دارای یک شورای مشورتی است اما مجلس قانونگذاری ندارد. در این کشورها هیچ نشانی از نهادهای سیاسی دموکراتیک معاصر در کار نیست. هر چند طی دهه ۱۹۸۰ میلادی در بعضی از این کشورها، فشار داخلی برای ایجاد دموکراسی به وجود آمد، این مساله پس از جنگ خلیج فارس در ۱۹۹۱ میلادی و پایان جنگ سرد در خاورمیانه به صورتی گسترده‌تر مطرح شد. تغییر فضای سیاسی جهان، فروپاشی اتحاد شوروی و ناکارآمدی اقتصادهای دولتی منجر به بعضی اصلاحات سیاسی، اما نه در همه کشورهای منطقه شد.

در تاریخ ایران، پادشاهان در نبود قانون و با وجود ظلمی که بر مردم روا می‌داشتند همواره مردم را سرگرم به امور روزمره خود نگه می‌داشتند تا مردم در سردرگمی و نا آگاهی از شیوه حکومت داری و اعمال و رفتار رهبران خود باشند، تا آنجا که آغا محمد خان قاجار در وصیت به فتحعلی شاه چنین بیان می‌کند که اگر می‌خواهی بر ایران حکومت کنی سعی کن که مردم گرسنه و بی‌سواد باشند؛ البته این سخن را دوتوکویل در نظریه خود این گونه بیان می‌کند "مردمی که همه همشان مصروف تلاش معاش گردد فرصت و علاقه لازم برای پرداختن به مسایل سیاسی را نخواهند داشت." (Bashiri; 2007 : 62). که این امر در ادوار زندگی مردم ایران در طی دوره‌هایی که حکومت‌های خودکامه بر آنها سلطه داشته‌اند نمود دارد. به طوری که «در تمام دوره‌های پیش از مشروطیت، دیدگاه‌های رایج درباره دولت در ایران، بیانگر نظریه سلطنت مطلقه بوده و قدرت و مشروعیت آن از زور و خشونت فیزیکی سرچشمه می‌گرفته، با انقلاب مشروطیت، اندیشه سلطنت مشروطه، وارد فضای فکری ایرانیان شد اما نه تنها هیچ گاه (هم در میان حاکمان و هم در میان جامعه) نگرش مطلقه به دولت سلطنتی از میان نرفت بلکه در عمل تشدید شد.» (Houder; 2007 : 196). بنابراین معطوف کردن مردم به سمت تأمین معاش، کشور را از نظر اقتصادی، سیاسی و فرهنگی و... عقب نگه داشت، ایران نه تنها از نظر توسعه اقتصادی - که یکی از ارکان برقراری دموکراسی است - پیشرفت نکرد بلکه به عقب نیز برگشت، زمانی در دوره صفویان که حضور دولت بریتانیا در ایران شروع شد ارزش پولی ایران نسبت به پول بریتانیا بیشتر بود؛ برای مثال در سال‌های ۱۶۲۹-۱۵۸۷ یک تومان ایران برابر با سه پوند بریتانیا بوده است؛ (جدول زیر بیانگر آن می‌باشد) اما این ارزش نه تنها محفوظ نماند، بلکه نقش توسعه اقتصادی که در برقراری دموکراسی از پایه‌های اساسی می‌باشد کمرنگ شد؛ لیست نقش این عامل را این گونه بیان می‌کند: وی میزان توسعه اقتصادی را مهمترین و اساسی‌ترین پیش شرط برقراری دموکراسی می‌داند، و بیان می‌کند که همه جنبه‌های گوناگون توسعه اقتصادی - صنعتی شدن، شهرنشینی، ثروت، آموزش و پرورش و... - آنچنان به هم پیوسته است که عامل عمده‌ای را تشکیل می‌دهند، که همبسته سیاسی دموکراسی است؛ به عبارت دیگر، هر چه جامعه‌ای موفق‌تر باشد، دورنمای گسترش دموکراسی در آن روشن‌تر خواهد بود (Kivisto; 2006 : 104).

جدول ۸- رکود تدریجی پول رایج ایران در مقابل پول انگلستان ۱۸۰۰ - ۱۶۲۹ میلادی

سال میلادی	Iranian currency (gold coin) ارزش و واحد پول ایران	English value		
		F ¹	S ²	d
1587-1629	1-tuman	3	7	0
1678	1-tuman	2	6	8
1694-1722	1-tuman	2	7	0
1736-1777	1-tuman	1	18	0
1800	1-tuman	1	0	0

f پوند ، S= سنت، d - شلینگ / 74 : Sajadi; 2002

همان طور که جدول نیز نشان می‌دهد، ایران در زمان صفویان (شاه عباس) خیز برای پیشرفت اقتصادی را برداشت ولی استثمار و از طرف دیگر بی‌تدبیری شاهان صفویه و سلسله‌های بعد از آن رکود و عقب ماندگی کشور را فراهم کردند. این رکود و پس رفت در دوران قاجاریه و

بعد از آن نیز ادامه یافت، و حضور نیروهای خارجی در کشور به همراه بی‌تدبیری و بی‌لیاقتی شاهان قاجار به جای پیشرفت و آبادانی کشور، عقب ماندگی را باعث شد. حکومت قاجاریه در ایران (۱۱۶۵ هجری شمسی) با انقلاب صنعتی در اروپا مقارن می‌باشد، اما شاهان قاجار به جای اینکه امور کشورداری و عمران و آبادانی را در پیش بگیرند و از فرصت‌ها و موقعیت‌های موجود کشور بهره‌گیرند در صدد تقابل گرای با مردم بر آمدند و اگر افرادی هم چون امیرکبیر هم می‌خواستند اقداماتی انجام دهند آنها را از صحنه به در می‌کردند.

لاجرم، نقش تأثیر گذار نفت و پول حاصل از آن، در سیاست خارجی قوی، کارآمدی خواهد یافت. «با توجه به این اصل که سیاست خارجی یک کشور هنگامی طبیعی و حقیقی است که ادامه زندگی سیاسی و سیاست‌های داخلی آن کشور باشد، جغرافیای سیاسی آن کشور شکل دهنده زندگی سیاسی - اقتصادی و منافع ملی آن کشور است و سیاست خارجی کشور، در پیگیری همان منافع ملی در صحنه‌های فراملتی، جنبه‌های ژئوپلیتیکی به خود می‌گیرد؛ برای مثال با توجه به اینکه زندگی اقتصادی ایران روی محور استخراج نفت و گاز و بازرگانی آن از راه خلیج فارس دور می‌زند، آشکار می‌نماید که انرژی، امنیت و بازرگانی از راه‌های دریایی خلیج فارس عناصر اصلی شکل دهنده سیاست خارجی ایران شمرده می‌شود و جغرافیا و موقعیت ایران در خلیج فارس این دریا را به دروازه ورود ایران به صحنه بازی‌های سیاسی منطقه‌ای و جهانی تبدیل می‌کند. در همان حال، دگرگونی در ساختار یا جهت‌گیری‌های سیاسی داخلی، جهت‌گیری‌های سیاسی در روابط خارجی ایران را دگرگون می‌سازد.» (Mojtahedzadeh; 2002 : 21). با توجه به نقش ایران در تولید نفت در جهان، با دست یابی به ثروت فراوان نفت و دیگر پتانسیل‌های محیطی و منابع دیگر، می‌توان از این طریق به توسعه و آبادانی کشور و هم چنین برقراری دموکراسی پرداخت؛ چرا که هنوز «با نگاهی به شیوه زندگی در خاور زمین، به ویژه کشورهای مسلمان از جمله ایران، دو جنبه مهم به چشم می‌خورد: یکی این که جوامع سخت در تلاش برای دست یافتن به دموکراسی و آزادی است، همانند جامعه ایرانی که از سرآغاز قرن بیستم در تلاش برای پیشرفت سیاسی، سرگرم دگرگون کردن پاره‌ای از دیدگاه‌های محیط اجتماعی خود شده تا به سرمنزله آزادی‌های راستین، برابری‌های قانونی، و حاکمیت قانون در جامعه دست یابد. دیگر اینکه علیرغم تلاش فراوان جامعه برای رسیدن به هدف‌های یاد شده هنوز نتایج چندانی به دست نداده است.» (Puostinchi; 2008 : 1).

سرمایه‌داری جهانی و عدم تطابق کشور ایران با جهانی شدن از دلایل کم‌رنگ شدن این مهم می‌باشد. این تأثیر جهانی شدن و سرمایه‌داری را در برقراری دموکراسی دکتر شاپور رواسانی در سخنرانی جهانی شدن و اقتصاد این گونه بیان می‌کند: "بدون شناخت امپریالیسم و توجه به این حقیقت که شیوه تولید سرمایه‌داری، محتوای اقتصادی و اجتماعی جهانی شدن و جهانی‌سازی است و بدون شناخت شیوه تولید در جامعه ما، نمی‌توان برای جهانی‌شدن و جهانی‌سازی اقتصادی و چگونگی تأثیرات آن بر ترکیب مادی و معنوی هویت ملی در جامعه ما، توضیحی علمی ارائه کرد... جهانی‌شدن و جهانی‌سازی دموکراتیک در دفاع از آزادی و دموکراسی، بر اساس صیانت از حق حیات و حرمت انسانی و حاکمیت و مالکیت جامعه، بدیلی با پایگاه اجتماعی وسیع مردمی علیه جهانی‌شدن و جهانی‌سازی سرمایه‌داری است." (Hadiyani; 2005 : 39). در حقیقت می‌توان این گونه بیان کرد که ماهیت خاص دوره جهانی‌شدن چنین است که حتی کمترین ظرفیت موجود برای برقراری ارتباط با کشورهای دیگر، اثری مثبت بر تصویر بین‌المللی آن کشور دارد (Muzaffarli, 2008:16).

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

در این پژوهش به بررسی دموکراسی و نقش رانت نفت بر روند برقراری دموکراسی در کشورهای حاشیه خلیج فارس پرداخته شد و با توجه به فرضیه‌ای که مورد بررسی قرار گرفت، نتایج نشان می‌دهد که در برقراری دموکراسی رانت نفت که در اختیار دولتمردان کشورهای نفت‌خیز حاشیه خلیج فارس قرار می‌گیرد به جای استفاده از پول حاصل از آن، به ایجاد گروه‌ها و احزاب در راستای دیدگاه‌های حزبی و سرکوب مخالفان بر می‌آیند و از برآوردن نیازها و منافع ملی دور می‌شوند. در کشورهای حاشیه خلیج فارس که بر پایه و منبع ثروت نفت می‌زیند، برقراری دموکراسی تحت تأثیر رانت نفت قرار دارد؛ در ایران، مردم ایران زمین در دوران فراز و نشیب تاریخی خود که در مقطعی از تاریخ الگوی حکومتی برای نقاط دیگر دنیا بوده است و در دورانی دیگر دارای حکومت‌های سرسپرده و وابسته به عناصر و نیروهای بیگانه بوده، سیر تحولات سیاسی، اقتصادی گوناگونی را تجربه کرده است. در دوران صفویان که ارزش پولی ایران بیشتر از بریتانیا بوده و گام‌هایی جهت تحولات اقتصادی برداشته می‌شده است، با روی کار آمدن حکومت‌هایی چون افشاریان و به ویژه قاجاریان، نه تنها ادامه دهنده آن تحولات اقتصادی نمی‌شوند بلکه سیر نزولی را دنبال می‌کنند که تجزیه سرزمینی و وابستگی به بیگانگان از جمله دستاوردهای حکومتی آنان می‌شود و این سیر قهقریایی با کشف نفت و تأسیس سلسله پهلوی شکل دیگری از به چالش کشیدن دموکراسی و برقراری آن در این کشور را نشان می‌دهد. به علاوه منافع اقتصادی نفت و افزایش عظیم بهای نفت در دهه‌ی ۱۹۷۰ میلادی تأثیر اندکی در رشد دموکراسی داشت. برعکس،

ثروت نفتی منجر به افزایش قدرت رژیم‌های کویت و دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس شد که تبدیل به مستبدان خیرخواه شدند و ثروت نفتی را به برنامه‌های رفاهی اختصاص دادند. درآمد این گونه کشورهای رانتی نه از راه مالیات داخلی سنتی و برنامه‌های اقتصادی، که غالباً با درخواست‌های همگانی برای اصلاحات سیاسی و قانون‌مداری ارتباط پیدا نمی‌کنند، بلکه از طریق منابع خارجی مثل سهام، اجاره یا صادرات نفت به دست می‌آید. کشورهای نفتی ثروتمند به هیچ وجه تحت فشار نیستند که دموکرات شوند. توزیع دولتی کالاها و خدمات (تخصیص درآمد نفت به رفاه عمومی) پاسخگوی نیازهای اجتماعی است، و از این رو دولت نیازی به تشکیل اتحادیه‌های کارگری، احزاب سیاسی دیگر ندارند.

References

1. Abbasi Sarmadi, M. (2005). The principle of the Right of freedom of Nations in Determining their own destiny : theoretical foundations and scientific issues; political-economic information, No. 222-221. [In Persian]
2. Bashiriyah, H. (2005). Education of Political knowledge; Tehran: contemporary look publications, fifth edition. [In Persian]
3. Bashiriyah, H. (2006). Revolution and Political Mobilization; Tehran: University of Tehran Press, sixth edition. [In Persian]
4. Boutrous Boutrous _Ghali,(1996) An Agenda for Democratization: united nations .
5. Campbell David F. J, (2008) 'The Basic Concept for the Democracy: Ranking of the Quality of Democracy: University of Klagenfurt .Pdf 2008
6. Central Asia and the Caucasus, Journal of social and political studies; Guam : from a Taetieal Allianee To Strategic Partnership, Nazim Muzaffarli, 3-4(51-52),2008.
7. Ezati, I. (2007). High new Geo-Political Theory; Tehran: QOMs publications, first edition. [In Persian]
8. Habibi, S M. (2007). From the City to the City (historical analysis of the Concept of the City and its kalbdi Image of thought and Influence); Tehran: University of Tehran Press, seventh edition. [In Persian]
9. Hadiani, Z. (2005); The Effects of Globalization on the Space of Metropolitan Cities (Part II) ; Journal of the development of geography education, nineteenth period, No. 4, summer. [In Persian]
10. Hafiz NIA, M R and Kavianirad, M. (2004). New Horizons in political geography; Tehran: side publications, first edition. [In Persian]
11. Houder, R. (2006). Geography of Development in the World and Iran; translated by Fazil Khani and Nasser Javadi, Tehran: qomus publications. [In Persian]
12. Humanity, H. (2007). Transition to Democracy; abstract of the book transition to democracy, internet site. [In Persian]
13. Huntington, S. (1990). Third Wave of Democracy at the End of the Twentieth Century: translated by Dr. Ahmed Shesa, Tehran: rosne publications. [In Persian]
14. journal of democracy : October 2008 volume 18 number 4
15. Kivisto, P. (2006). Fundamental Thoughts in Sociology; translated by Manoucher Sabri, Tehran: ni publications, fifth edition. [In Persian]
16. Lipsett, S M. (2004). Encyclopedia of Democracy: translated by Kamran Fanny and Nora... Maradi, published by the Ministry of Foreign Affairs, third edition. [In Persian]
17. Louis, B. (2004). Islam and liberal-Democracy, historical overview; Journal of democracy, No. 207. [In Persian]
18. Louis, B. (2007). Transition to Democracy in Turkey : Translated by Araz Amin Nasri, political and economic information No. 238-237 in 1386. [In Persian]
19. Mirtorabi, S. (2007). Various ways of Development in oil-rich countries; political- economic information, No. 248-247. [In Persian]
20. Mojtahedzadeh, p. (2000). Geopolitical Ideas and Realities of Iran (study of the relations between geography and politics in the changing world); Tehran: ni publications. [In Persian]
21. Mojtahedzadeh, P. (2002). Political Geography and Geographical Politics; Tehran: published by Samet. [In Persian]

22. Mojtahedzadeh, p. (2005). Democracy and Iranian Identity; political-economic information, No. 222-221. [In Persian]
23. Mojtahedzadeh, p. (2006); Political Geography of Iranian Movements; monthly magazine of political– economic information, No. 226-225. [In Persian]
24. Muir, R. (2000). Political Geography; translated by Dorh Mir Haider in collaboration with Syed Yahya Safavi, Tehran: published by the geographical Organization of the Armed Forces. [In Persian]
25. Najafi Afra, M. (2005). Islam and democracy; Political-Economic Information, No. 218-217. [In Persian]
26. Postin Chi, Z. (2008). Transition from the Fragile Belt : Reconstruction of Co-Operative Security in the Persian Gulf; Geopolitical Journal, fourth year, first issue. [In Persian]
27. Rashidi, A. (2005). The Merit of Sovereignty from Confucius, Buddha and Aristotle to the test of academic merit and the vote of the people; Political-Economic Information, No. 222-221. [In Persian]
28. Rawasani, Sh. (2005). To know our Society as it is; political-economic information, No. 222-221. [In Persian]
29. Sajadi, Zh. (2002). Geographical View of the Mercantal Activities of England and the Gradual Recession of the Iranian Economy during the years 1616 to 1810 ad / 1025 to 1225 ad; collection of articles of the first National Conference of iranology 27 to 30 March 1381, Tehran: publications of the foundation of iranology. [In Persian]
30. Saward . Michael,(1998), The terms of Democracy : Cambridge :polity press
31. Sharghi, A. (2009). A Delay in the Misnomer of Oil Revenues; Monthly of Political - Economic Information, No. 260-259, Ferdinand and ardibahset. [In Persian]
32. Source : Mathias Based and Wolfram Lacher, AParadox of Plenty? Rent Distribution and Political Stability in Oil’ Institute of Global and Area Studied, GIGA Working Papers, No. 21, April 2006, p. 27-25
33. Taybi, S K and Rezaei, M. (2006). Development of OPEC oil Exports in the Process of Globalization of the Economy; quarterly of energy economics studies, third year No. 8, Institute of International Energy Studies. [In Persian]

